

додаючи інших аргументів: Бибииков М.В. Новые данные тактика Икономидиса о северном Причерноморье и русско-византийских отношениях, *Древнейшее государство на территории СССР: Материалы и исследования*. 1975. М., 1976. С. 89; його ж. *Byzantinorossica. Свод византийских свидетельств о Руси*. М., 2004. Т.1. С. 87.

¹⁹ Leonis Diaconi, 144; *Three Byzantine Military Treaties*, ed. G.T. Dennis (Washington, 1985), 280.

²⁰ *Finnboga saga ramma*, ÍF XIV, ed. Jyhannes Halldórsson (Reykjavík, 1959), 251-340.

²¹ Margret Eggertsdottir, «Finnboga saga ramma», *Medieval Scandinavia, an Encyclopedia*, ed. Ph. Pulsiano (New York, London, 1993), 194.

²² Sigvur Blöndal and Benedikt Benedikz, *The Varangians of Byzantium* (Cambridge, 1978), 196.

²³ *Finnboga saga ramma*, ÍF XIV, ed. Jóhannes Halldórsson, 286; Прицак О.Й. *Походження Русі*. К., 2003. Т. II. Стародавні скандинавські саги і стара Скандинавія. С. 320-321; *The Saga of Finnbogi the Strong*, tr. (Lanham, 1990); *Saga o Finnbogi Sильном* (Finnboga saga ramma), пер. Ф. Д. Батюшкова. М., 2002.

²⁴ *Hallfredar saga*. ÍF VIII. Ed. Einar Ól. Sveinsson (Reykjavík, 1939), 133-200.

²⁵ Sigvur Blöndal and Benedikt Benedikz, *The Varangians of Byzantium*, 194-195.

Reviews and Consequences of Terrorism Adept Ivan Kowalskyi Execution in 1878

The article analyses the resonance «Dossier of Kowalskyi» of 1878. The author describes the views of terrorist Ivan Kowalskyi, the demonstration in Odessa during his trial, social opinions about the affair and its importance to the revolutionary movement of the 70»s of the nineteenth century.

Keywords: «the Dossier of Kowalskyi», Ivan Kowalskyi, Kowalskyi's circle, «the process of 193», Odessa, terrorism, revolutionaries.

У другій половині XIX ст. самодержавна влада провела ряд реформ, які мали на меті модернізувати Російську імперію. Проте їх втілення не призвело до усунення в державі всіх суспільних суперечностей. Опозиційні та ліберальні лідери продовжували критикувати існуючі порядки. Все це відбувалося в умовах жорсткої боротьби влади із бунтівним народницьким рухом, учасники якого пропагували усунення самодержавства. Народники, натхненні революційними подіями в Європі та бажаючи помсти за переслідування, обрали терор методом політичної боротьби. Вибір відкритого протистояння з владою призвів до гучних політичних замахів та судових процесів. Усе б то нічого, але в умовах масової істерії серед противників влади з'явилося ще більше прихильників терору, а суспільство почало схвально до нього ставитись. Це призвело до суспільного стану, коли політичне вбивство ставало буденністю.

Одним із перших політичних процесів над терористами була «Справа Ковальського». Враховуючи великий резонанс, який був відзначений як сучасниками, так і дослідниками, метою даної публікації є: з'ясування впливу «Справи Ковальського» на поширення ідеології терору в Наддніпрянщині і у Російській імперії загалом; висвітлення відгуків про справу, які виражали ставлення до неї представників протигорчих сторін.

У ракурсі, зазначеному в меті публікації, «Справа Ковальського» досі істориками не розглядалась. Чимало статей про І. Ковальського опубліковано у журналі «Каторга и ссылка»²⁵. Значення процесу в контексті революційного руху знайшло відображення у працях істориків А. Туна²⁵, Н. Троїцького²⁵, П. Ткаченка²⁵. Радянський історик Ш. Левін у статті «Дві демонстрації»²⁵ акцентував особливу увагу на важливому значенні «Справи Ковальського» для радикалізації революційного руху.

Справжнім викликом для політичного світогляду суспільства 1870-х рр. став замах народниці В. Засулич на петербурзького градоначальника Ф. Трепова 24 січня 1878 р., який був неочікуваним не лише для представників влади, але й для біль-

УДК 94(477) «1878»: 323.28

© Сергій Щур
(Кам'янець-Подільський)

ВІДГУКИ ТА НАСЛІДКИ СТРАТИ АДЕПТА ТЕРОРИЗМУ ІВАНА КОВАЛЬСЬКОГО У 1878 РОЦІ

У статті розглядається резонансна «Справа Ковальського» 1878 року. Автор описує терористичні погляди Івана Ковальського, демонстрацію в Одесі під час суду над ним, відгуки про справу у суспільстві та її значення для революційного руху 70-х рр. XIX ст. в Наддніпрянській Україні.

Ключові слова: «Справа Ковальського», Іван Ковальський, гурток Ковальського, «процес 193-х», Одеса, тероризм, революціонери.

С. Щур

Отзывы и последствия казни адепта терроризма Ивана Ковальского в 1878 году

В статье рассматривается резонансное «Дело Ковальского» 1878 г. Автор описывает терористические взгляды Ивана Ковальского, демонстрацию в Одессе во время суда над ним, отзывы о деле в обществе и его значение для революционного движения 70-х гг. в Приднепровской Украине.

Ключевые слова: «Дело Ковальского», Иван Ковальский, кружок Ковальского, «процесс 193-х», Одесса, терроризм, революционеры.

шості революціонерів. А невдовзі – 30 січня імперію сколихнула не менш несподівана звістка – в Одесі члени гуртка І. Ковальського вчинили збройний опір жандармським і поліцейським чинам, які намагалися їх арештувати²⁵.

Резонанс подій в Одесі не був настільки гучним, як це сталося навколо замаху в Петербурзі. Проте «Справа Ковальського» не могла залишитися поза увагою суспільства. Якщо замах В. Засулич став прецедентом до «індивідуального терору», то збройний опір арешту в Одесі був прикладом безкомпромісної боротьби навіть у найскрутніші хвилини. Серед усіх революційних подій 1878 року ці «справи» об'єднала не лише хронологічна близькість. Не применшуючи ролі інших «актів сили», скоєних противниками самодержавства, їх об'єднував небувалий на той час відголос. На підтримку Засулич в Петербурзі та Ковальського в Одесі були зібрані демонстрації, які засвідчили відкрити прихильність до згаданих політичних арештантів, що відкрито виступили проти влади. На це свого часу звернув увагу радянський історик Ш. Левін, який вказував на особливе місце цих демонстрацій серед усіх суспільно-політичних подій кінця 1870-х²⁵. Окрім того, вони стали видимими індикаторами співчутливих настроїв у суспільстві до жертв політичних процесів.

Іван Ковальський був вихованцем чоловічої гімназії, а потім духовної семінарії у Кам'янці-Подільському. В 1869 р. вступив до Новоросійського університету, з якого згодом був відрахований за непроплату навчання²⁵. У революційних колах був відомий як «знавець сектантства». В 1875 р. організував революційний гурток у Миколаєві, в який входили він та молоді народники – І. Дробязгін і Ф. Юрковський²⁵. За зберігання антиурядових рукописів і через політичну неблагонадійність залучений до судового «процесу 193-х». Однак 19 лютого 1876 р. його взяли на поруки і справа вирішилась в адміністративному порядку. Наприкінці того ж року він переїхав у Одесу і організував новий революційний гурток.

Гурток І. Ковальського у 1877-78 рр. не був єдиним в Одесі. Окрім нього, тут діяв гурток пропагандистів на чолі зі студентами Новоросійського університету С. Ліоном і Г. Фомічевим. Узимку 1877-1878 рр. з'явився гурток бунтарів під керівництвом В. Дебогорія-Мокрієвича та М. Ковалевської²⁵. Всі вони підтримували зв'язки, але їх не об'єднували ні спільність поглядів, ні програми. В одеському революційному середовищі І. Ковальський репрезентував радикальне крило революціонерів²⁵.

У своїх революційних поглядах він уже тоді був прихильником відкритої боротьби з органами державної влади, в тому числі й за допомогою терору. Це було видно із прокламації, надрукованої

в нелегальній друкарні у грудні 1877 р.²⁵. У ній, даючи характеристику революційному руху після «ходіння в народ», він писав: «... ні пава, ні ворона – ось перехідний тип ... сучасного революціонера»²⁵. Він вважав, що наприкінці 1877 р. дозріла революційна атмосфера для переходу до реальних дій на поприщі використання зброї. Зазначав, що незважаючи на спробу «Київської комуни» дати зброю селянам у ході чигиринської змови, народники досі залишилися пропагандистами. Зі слів прокламації видно, що І. Ковальський схвалював намагання Л. Дейча стріляти в жандарма Г. фон Гейкінга, коли той його арештовував²⁵.

Десять років раніше, у 1875 р. з І. Ковальським познайомився народоволець Н. Бух, який у своїх спогадах залишив коротку згадку про нього та його погляди. Зокрема, автор вважав, що напрацьована одеситом програма революційних дій кульгала розпливчатістю та невизначеністю. Так, тоді І. Ковальський вважав, що революціонери повинні відігравати роль цементу, що скріплює всі «злочинні» сили, котрі по-своєму боролися з самодержавством. До протестуючих елементів зараховував: селян, які підпалювали хліб і садиби поміщиків; робітників, котрі влаштовували страйки; солдатів і матросів, незадоволених своїм офіцерством і приниженим становищем в армії; сектантів; навіть бандитів-грабіжників, які по-своєму борються проти власності. Щодо останніх, то він вважав неправильним їх масове залучення до боротьби з владою, бо казав, що вони приєднуються до революції в останній момент її розвитку²⁵. Загалом, автор спогадів вважав, що така програма не могла поставити І. Ковальського на визначне місце революційного життя. Проте це не заважало йому бути лідером (провідником) гуртка молоді, на яку мав значний вплив²⁵.

У день арешту членів одеського радикального гуртка власник квартири, яку вони винаймали, приніс у жандармське управління Одеси ще не надруковану прокламацію «Голос чесних людей»²⁵, яка була складена після замаху на петербурзького градоначальника Ф. Трепова. У ній автори наголошували, що революціонери страждають від «поліцейської адміністративної машини» не лише у столицях. Зокрема, детально описувалися муки, завдані одеському революціонеру Ф. Волховському у Петербурзі²⁵. Згадувались спроби замаху на життя Олександра II та виправдовувався замах на Ф. Трепова. Вказувалося на необхідність знищення посадових осіб, які знущаються над невинними людьми²⁵.

Зважаючи на те, що В. Засулич не вдалося вбити градоначальника, автори прокламації вважали, що її місію виконає хтось інший. Підкріплювали цю думку тим, що тоді настали часи, коли один за одним слідували ряд убивств шпигунів-зрадників,

були випадки відкритого протистояння зі зброєю і відчайдушних спроб втеч з-під варти. «Все це свідчить, – писали одесити, – що уже не той дух часу, який був раніше, що уже настала фактична боротьба соціально-демократичної партії з цим підлим урядом – російських башибузуків²⁵». Крім того, у прокламації відзначалось, що заради знищення «грабіжників народу» вони підуть шляхом героїв – Д. Каракозова та В. Засулич. Останній рядок цієї рукописної прокламації закінчувався словами: «Нехай загинуть!..»²⁵. Забігаючи наперед, варто відзначити, що І. Ковальському вдалося «піти шляхом» Д. Каракозова – його теж стратили.

«Голос чесних людей» став останнім творінням І. Ковальського, бо 30 січня 1878 р. на орендованій квартирі революціонерів був здійснений обшук і арешт. Після цього властям знадобилось 5-6 місяців, аби підготувати «Справу Ковальського»²⁵. Проте ще непочатий судовий розгляд набув значного резонансу, насамперед у радикальних колах Одеси.

Для більшості було зрозуміло, що І. Ковальському загрожує смертний вирок. Тому в революційних колах Одеси велись активні дебати на цю тему. Був план звільнити ватажка радикального гуртка, однак його не вдалось реалізувати. Натомість вдалося зібрати в Одесі масову демонстрацію біля будинку суду. Активну участь в її організації взяли гурток пропагандистів С. Ліона та Г. Фомічева²⁵, і члени «Виконавчого комітету», які після замахів на М. Котляревського та Г. фон Гейкінга у Києві майже у повному складі в середині 1878 р. перебралися в Одесу.

В таких умовах 24 липня в Одеському військовому суді завершився процес по «Справі Ковальського». Смертний вирок І. Ковальському став приголомшливим і одночасно прогнозованим. Коли він став відомий демонстрантам, то в натовпі з'явилося чимало обурених таким рішенням, пролунало кілька пострілів з револьверів, стріляли також військові. Заради справедливості необхідно відзначити, що на масовість демонстрації значною мірою вплинув час оголошення вироку. Судді вийшли з дорадчої кімнати о 9 год. вечора²⁵. Ця обставина дала змогу демонстрантам-революціонерам поповнитися за рахунок робітників фабрик та заводів, які йшли з роботи. Вони, переважно заради цікавості, приєдналися до них і чекали на вирок суду з усіма²⁵. Того дня жертвами перестрілки стали 5 осіб з обох сторін. Смертельно поранено молодих демонстрантів Я. Полтавського і Я. Погребицького²⁵. Окрім того, зважаючи на темну пору, жандармам не вдалося нікого заарештувати, а масові арешти в Одесі розпочалися в ніч після демонстрації. Вони перетворилися в погром народників Наддніпрянщини²⁵.

Вирок суду, який передбачав розстріл, військові виконали 2 серпня 1878 р. Наслідком страти в

середовищі одеських революціонерів стала жага помсти. Лідер «Виконавчого комітету» В. Осинський хотів здійснити замах на одеського градоначальника, генерала В. Семеку. Проте невдовзі були арештовані декілька організаторів теракту²⁵, і план був зірваний.

Згодом, 4 серпня в імперії був скоєний найгульніший теракт 1878 р. У центрі Петербурга С. Кравчинським було смертельно поранено шефа жандармів М. Мезенцова²⁵. Терористу вдалося втекти у Швейцарію, де він опублікував брошуру «Смерть за смерть»²⁵, у якій пояснив мотиви вбивства. Вона починалася з слів: «Присвячується святій пам'яті Мученика Івана Мартиновича Ковальського, розстріляного опричниками за захист своєї свободи 2 серпня 1878 року в м. Одесі»²⁵.

Незважаючи на присвяту, замах на М. Мезенцова та страта І. Ковальського лише збіглися в часі. Ще задовго до рішення Одеського військового суду у Петербурзі тривала ретельна підготовка і планування вбивства шефа жандармів та начальника Третього відділення²⁵. Замах готувався як помста за чисельні арешти народників-пропагандистів і тенденційний суд «процесу 193-х». Однак не оминаючи події в Одесі, С. Кравчинський присвятив теракт пам'яті одесита не в останню чергу заради збільшення аргументів на користь убивства. Адже навіть серед радикалів, які знали про підготовку замаху, більшість його не схвалювала²⁵.

С. Кравчинський усю провину за скоєне вбивство поклав на уряд. У згаданій вже брошурі він писав: «Сам уряд штовхнув нас на той кривавий шлях, на який ми встали. Сам уряд дав нам у руки кинджал та револьвер»²⁵. При цьому революціонерів зображував високоморальними та етичними особистостями. Визнаючи, що «вбивство – річ жалюва», автор розкрив намір переходу до системного терору: «... ми зважилися на ряд вбивств, і зводимо їх в систему»²⁵.

У тексті брошури пояснювалося, чому революціонери повинні брати за приклад збройний опір арешту І. Ковальського. Схвалюючи такі дії, С. Кравчинський вважав, що революціонерам не залишається іншого вибору, окрім як захищати своє життя та свободу зі зброєю в руках. Порівнюючи жандармів з розбійниками, що нападають на дорозі, він писав, що І. Ковальський мав повне право так вчинити, бо у нього не було іншого вибору²⁵. Підсумовуючи написане, вважав, що такі дії матимуть своїх послідовників²⁵. І, очевидно, його слова були пророчими, адже з того часу революційний рух змінився – став рішучішим. Більшість революціонерів стали прихильниками системного терору, а перестрілки під час обшуків на квартирах революціонерів перетворилися на норму політичної боротьби. Достатньо лише згадати грандіозний збройний опір у Києві, який відбувся

через рік – 11 лютого 1879 р.²⁵. Таким чином, завдяки гучному прецеденту в Одесі був апробований черговий кривавий засіб боротьби з представниками владних структур.

Про враження, викликані в суспільстві вбивством шефа жандармів, відомий революціонер О. Аптекман писав, що вони були схвальними, а на уряд теракт подіяв панічно: «... він (уряд. – С. Щ.) вперше відчув, що на нього рухається якась страшна, невловима, нещадно-сувора сила... Він наче притих»²⁵. Дещо іншої думки про це був катеринославський народник К. Котов. У своїх спогадах він написав, що вбивство М. Мезенцова і ряд збройних опорів під час арештів, на зразок того, який вчинили члени гуртка Ковальського, пробудили суспільство від сну. Почались несміливі протести проти поліцейського свавілля. Але, будучи рядовим революціонером, який не зі слів знав ситуацію в народі, відзначив, що різні прошарки населення поставились до такого ходу подій по-різному. Попри це, він вважав, що сам факт реагування на згадані явища у суспільстві були для них перемогою²⁵. Зрештою, обидва мемуаристи належали до антисамодержавного табору, тому до їх висновків ми ставимось обережно.

Окрім них, цікаві відомості у своїх спогадах залишив відомий чайківець С. Синегуб, у'язнення якого в числі інших учасників «ходіння в народ» спонукало підготовку замаху на М. Мезенцова. Він згадував, що більшість з його оточення були проти терористичної боротьби. Крім того, ним був написаний лист до С. Кравчинського з проханням не вбивати шефа жандармів²⁵. Проте згодом його ставлення до терору змінилося. І він його почав вважати неминучим явищем тогочасної політичної ситуації, яке пробуджувало увагу суспільства²⁵. У часи заслання, як писав автор, серед каторжан терор не знайшов багато схвальних відгуків, але як одиничний акт помсти за конкретні дії проти народу чи революціонерів його визнавали²⁵.

Інший учасник революційного руху тих часів – терорист М. Фроленко вважав страту І. Ковальського і вбивство М. Мезенцова прекрасним співпадінням. На його думку, в суспільстві під впливом незадоволення почали це трактувати як помсту, і не знаючи справжніх мотивів, у нього з'явилося співчуття та виправдання цього акту. Це почуття одразу було сприйняте революціонерами як підтримка їх дій²⁵.

Учасники революційних процесів того часу неодноразово вказували на відмінності у настроях революційної молоді першої половини та кінця 1870-х рр. Показовими є слова М. Попова²⁵: «... 1878 та 1879 – стали межовими стовпами в діяльності народників у Російській імперії»²⁵. Саме у 1878-79 рр. більшість революціонерів остаточно відмовились від пропаганди соціалістичних ідей і перейшли до терористичної діяльності.

Події навколо «Справи Ковальського» не залишилися поза увагою представників влади. В опублікованому щоденнику графа Д. Мілютіна, який на той час обіймав посаду військового міністра, є запис, який свідчить про хвилювання, яке переживали революційні кола Петербурга після першого смертного вироку по політичній справі з часу страсти Д. Каракозова. Зокрема, він відзначив, що з приводу одеських подій деяким високопоставленим особам у Петербурзі були надіслані анонімні листи з погрозами їх убивства у разі виконання смертного вироку І. Ковальському²⁵.

Таким чином, у 1878 р. почався радикальний період у революційному русі 70-х рр. До цього часу народники були здебільшого пропагандистами. Тепер же почали превалювати революціонери нової генерації, які бажали помсти за здійснювану самодержавством політику щодо них. У свою чергу, терор почав знаходити прихильників серед колишніх прихильників мирної пропаганди. Ряд фактів насилля сприяв поширенню «вірусу» помсти. І. Ковальському судилося суттєво вплинути на ситуацію, яка склалася у цей час. З його біографією пов'язалися: відкритий збройний опір при арешті, збройна демонстрація, страта політичного арештанта з часів Д. Каракозова. Революціонер написав одну з перших терористичних програм, а його революційний гурток підтримував ідею відкритої боротьби – терору.

Факт страти політичного в'язня не залишився поза увагою революціонерів. Вони почали вважати його своїм героєм. С. Кравчинський взагалі нарік святим мучеником. А от у провладних колах створювалася атмосфера страху, непевності, що спонукала уряд до силових дій проти терористів. І хоча маховик репресивних дій почав розкручуватися, однак навіть він не зміг стати на заваді найграндіознішого політичного вбивства 1 березня 1881 р.

¹ Лион С.Е. От пропаганды к террору (Из одесских воспоминаний семидесятника) // Каторга и ссылка. – 1924. – Книга 5(12). – С. 9-24; Його ж. Первая вооруженная демонстрация (по личным воспоминаниям и архивным материалам) // Каторга и ссылка. – 1928. – 5(42). – С. 64-80; Мартыновская Ц. И.М. Ковальский и первое вооруженное сопротивление в Одессе // Каторга и ссылка. – 1928. – 5(42). – С. 81-99.

² Тун А. История революционных движений в России. – Петроград, 1917. – 294 с.

³ Троицкий Н.А. Безумство храбрых. Русские революционеры и карательная политика царизма. 1866-1882 гг. М., – 1978. – 355 с.

⁴ Ткаченко П.С. Революционная народническая организация «Земля и Воля» (1876-1879). – М., 1961. – 298 с.

⁵ Левин Ш.М. Две демонстрации (Из истории революционной ситуации конца 70-х годов XIX в.) // Исторические записки. – Т.54. – 1955. – С. 251-270.

- ⁶ Там само. – С. 262-263.
⁷ Там само. – С. 251.
⁸ Мартьяновская Ц. И.М. Ковальский и первое вооруженное сопротивление в Одессе... С. 95.
⁹ Бух Н.К. Воспоминания... – С. 108.
¹⁰ Мартьяновская Ц. И.М. Ковальский и первое вооруженное сопротивление в Одессе... С. 82.
¹¹ Там само. – С.85.
¹² Левин Ш.М. Две демонстрации... – С. 261.
¹³ Центральний державний історичний архів у м. Києві. – Ф.385. – Оп.1. – Спр.120. – Арк. 78 зв.
¹⁴ Там само. – Арк 79-79 зв.
¹⁵ Бух Н.К. Воспоминания... – С. 108.
¹⁶ Там само.
¹⁷ Левин Ш.М. Две демонстрации... С.262.
¹⁸ Голос честных людей // Революционное народничество 70-х годов ХІХ века. Сборник документов и материалов в 2 т. – Т.ІІ. 1876-1882 гг. / Под ред. С.С. Волка. – С. 50.
¹⁹ Там само. – С. 51.
²⁰ Башибузуки – назва загонів турецької нерегулярної піхоти. В даному випадку вжито у значенні людей, здатних на вкрай обурливе за своєю жорстокістю насильство.
²¹ Голос честных людей... – С. 51.
²² Там само.
²³ Левин Ш.М. Две демонстрации... С.263.
²⁴ Ткаченко П.С. Революционная народническая организация “Земля и Воля” ... – С. 180.
²⁵ Левин Ш.М. Две демонстрации... С.266.
²⁶ Лион С.Е. Первая вооруженная демонстрация... – С. 69.
²⁷ Аптекман О.В. Общество «Земля и Воля» 70-х гг. По личным воспоминаниям. – Петроград, 1924. – С. 328.
²⁸ Левин Ш.М. Две демонстрации... С.267.
²⁹ Дебогорий-Мокриевич В. Воспоминания. – СПб., 1906. – С. 364.
³⁰ Мартьяновская Ц. И.М. Ковальский и первое вооруженное сопротивление в Одессе... С. 99.
³¹ Кравчинский С. Смерть за смерть (Убийство Мезенцева). – Пб., 1920. – 20 с.
³² Там само. – С. 3.
³³ Литвинов Н., Литвинова А. Антигосударственный террор в Российской империи. Исторический очерк // Новый мир. – 2003. – №11. – С. 124-152. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/povyi_mi/2003/11/litvin.html
³⁴ Синегуб С. Записки чайковца. // Предисловие И. Гладнева. – М.-Л., 1929. – С. 221.
³⁵ Кравчинский С. Смерть за смерть (Убийство Мезенцева). – Пб., 1920. – С. 5.
³⁶ Там само. – С.6.
³⁷ Там само. – С.15.
³⁸ Там само. – С.16.
³⁹ Дебогорий-Мокриевич В. Воспоминания. – Спб., 1906. – С. 365.
⁴⁰ Аптекман О.В. Общество “Земля и Воля” 70-х гг. – С. 329.
⁴¹ Котов К. Е. Записки землевольца. – Харьков: Голосиздат Украины, 1925. – С. 116.
⁴² Синегуб С. Записки чайковца.– С. 221.
⁴³ Там само. – С. 224.
⁴⁴ Там само. – С. 283.

⁴⁵ Фроленко М.Ф. Собрание сочинений. – Т.2. – М., 1932. – С. 31.

⁴⁶ М.Р. Попов – один із засновників другої «Землі і Воля», а після її розколу – організатор народницького гуртка у Києві.

⁴⁷ Попов М.Р. Записки землевольца. – М.: Издательство всесоюзного общества политкаторжан и сс-поселенцев, 1933. – С. 102.

⁴⁸ Дневник Д.А. Милютин. Т.3. 1878 – 1880. // Редакция и примечания П.А. Зайончковского. – М., 1950. – С. 85.

УДК [352.07:316.3] (477.83/86) «18»

© Тетяна Панфілова
(Львів)

ОРГАНИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ – СКЛАДОВА СТРУКТУР ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ ХІХ СТОЛІТТЯ

Стаття про формування системи місцевого самоврядування – Галицького крайового сейму, сільських, міських органів виконавчої влади, про віковий рух за загальне виборче право як важливий етап боротьби за становлення структур громадянського суспільства.

Ключові слова: Східна Галичина, місцеве самоврядування, громадянське суспільство, національна свідомість, національно-патріотичний рух.

Т. Панфілова

Органы местного самоуправления – составляющая структур гражданского общества Восточной Галичины ХІХ века

Статья о формировании системы органов местного самоуправления – Галицийского краевого сейма, сельских и городских органов исполнительной власти, о вечевом движении за всеобщее избирательное право как важного этапа борьбы за становление структур украинского гражданского общества.

Ключевые слова: Восточная Галиция, гражданское общество, национальное самосознание, национально-культурное развитие, молодежные культурно-образовательные и спортивные товарищества.

T. Panfilova

Local Authorities as a Component of Civil Society Structures in Eastern Galicia in Nineteenth Century

The article is dedicated to the process of formation of the local government system – the Galician Regional Sejm, rural and urban authorities of executive power, the assembly movement for general suffrage as an important